

میزان بصیرت

جستارهایی در شناخت بصیرت جامعه قرآنی صدر اسلام

سازمان فعالیتهای قرآنی دانشگاهیان کشور

معاونت آموزش و پژوهش

تهران - ۱۳۹۲

سازمان فعالیت‌های قرآنی دانشگاهیان کشور

معاونت آموزش و پژوهش

عنوان کتاب: میزان بصیرت (جستارهایی در شناخت بصیرت جامعه قرآنی صدر اسلام)

مدیر طرح: حمیدرضا ابراهیمی

اقتباس، تلخیص و نگارش: هاشم مطهر پارسا، مهدی اسماعیلی صدرآبادی

ویراستار: مسعود فهمی

صفحه آرای: زهرا شیرخان زاده

طرح جلد: سید محسن حسینی

چاپخانه: قدس ۰۲۵۱-۷۷۳۱۳۵۴

قیمت: ۳۶۰۰ تومان

ناشر: منشور وحی

نوبت چاپ: اول / بهار ۱۳۹۲

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

این کتاب با حمایت معاونت قرآن و عترت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ شده است.

فهرست

سخن نخست

فصل اول: نیم‌نگاهی تاریخی به نقش قراء در صدر اسلام

۱۱	قراء و نقش ایشان در تحولات قرن اول هجری
۱۶	نقش قراء در گسترش فرهنگ اسلامی
۱۸	نقش قراء در تحولات سیاسی
۲۴	قراء در حکومت اموی
۲۷	نقش قراء در گسترش تشیع
۲۸	نقش قاریان در جامعه‌پذیری مناطق فتح‌شده

فصل دوم: چهار سنجی به میراث اصحاب

۳۳	ابودرداء
۳۶	ابوسعید خدری
۳۸	ابوموسی اشعری
۴۳	ابی بن کعب
۴۷	ام سلمه
۴۹	انس بن مالک
۵۲	ثابت بن قیس
۵۳	جابر بن عبدالله انصاری
۵۹	جبیر بن مطعم
۶۱	حجر بن عدی
۶۴	رفاعة بن شداد بجلی
۶۶	زر بن حُبیش
۶۷	زید بن ثابت
۷۰	عبدالله بن عباس
۷۶	عبدالله بن مسعود
۷۹	عمرو بن حَمِق خُزاعی
۸۳	مصعب بن عمیر
۸۷	مقداد بن اسود

فصل سوم: عملکرد تابعین در میزان بصیرت

۹۳	ابراهیم نخعی
۹۶	ابو عبدالرحمن سلمی
۹۹	اسود بن یزید نخعی
۱۰۱	اصبغ بن نباته
۱۰۳	بریر بن خضیر همدانی
۱۰۶	حسن بصری
۱۱۱	سعید بن جبیر
۱۱۴	سید بن مسیب
۱۱۷	طاووس بن کسان
۱۲۰	عامر بن عبد قیس
۱۲۱	عامر شعبی
۱۲۳	عبدالرحمان بن ابی لیلی
۱۲۸	علقمة بن قیس
۱۳۰	کمیل بن زیاد
۱۳۳	مسروق بن اجدع
۱۳۷	مسیب بن نجبه
۱۳۸	نافع بن هلال
۱۴۱	منابع و مأخذ

سخن نخست

اگر خوب به سخنان آنکه جز وحی چیز دیگری بر زبان نمی‌راند، گوش فرا دهیم در میان هزاران سخن زیبایش این جمله نورانی در چشم می‌نشیند که: خانه‌ای که در آن قرآن زیاد خوانده شود برای آسمانیان مانند ستارگان آسمان برای زمینیان می‌درخشد.^۱

کمی در این سخن ارزشمند دقت کنیم؛ آنچه که باعث ارزشمندی خانه‌ها می‌شود قرائت زیاد قاریان قرآن است و چه تشبیه زیبایی است، تشبیه به ستارگان آسمان، همان ستارگان که خداوند در وصف آن در قرآن کریم آیاتی را متذکر شده و می‌فرماید: «إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ»^۲ ما آسمان این دنیا را به زیور ستارگان آراستیم. و چه نیکوست اگر قاری قرآن، خود را زینت زمین دانسته و قدر خویش بداند و فهم کند این در مقابل اهمیت به زیبا خواندن کلام الهی است چرا که رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرماید: قرآن را با صدای خوش بخوانید؛ زیرا صدای زیبا، بر زیبایی قرآن می‌افزاید.^۳

خداوند در وصف دیدنی ستارگان می‌فرماید: «وَالنَّجْمُ هُمْ يَهْتَدُونَ»^۴ و باشد که قاریان نیز چون ستارگان آسمان، خود را عامل هدایت بدانند و طلب‌کنندگان وصال به حقیقت را به سر منزل مقصود برسانند و این را ندارند جز به برکت نشستن بر سر خوان گسترده الهی که پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرماید: بر شما باد به قرآن، آن را پیشوا و فرمانده خود کنید^۵ و در سفارش دیگری به مقدار آبی قاری بزرگوار فرمودند: هر که قرآن را پیشوای خود قرار دهد او را به سوی بهشت کشاند.^۶

و راز همه آنچه گفته شد همین است که کسی می‌تواند عامل هدایت دیگری باشد که خود هدایت یافته باشد.

در وصف سوم ستارگان اینگونه آمده است: «النَّجْمُ الثَّاقِبُ»^۷ آن ستاره فروزان است که (نورش) شکافنده (تاریکی‌ها) است. و این همان وصفی است که اهل قرآن باید بدان عنایت خاص کرده و بدانند همانگونه که ستارگان در آسمان شکافنده تاریکی هستند ایشان نیز باید در تاریکی‌های فتنه با رهبر قرار دادن قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) هم خود را عبور دهند و هم پیشوای دیگران قرار گیرند، همچنانکه امام علی (علیه‌السلام) از

۱. الکافی، ج ۲، ص ۶۱۰

۲. الصافات/ ۶

۳. میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۸۳۳

۴. النحل/ ۱۶

۵. میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۸۰۶

۶. میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۸۰۲

۷. الطارق/ ۳

قول پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرماید: که جبرئیل به حضرتش فرمود: ای محمد در امتت فتنه‌ای پدید خواهد آمد. حضرت سوال فرمود: راه نجات از آن چیست؟ جبرئیل گفت: کتاب خدا که در آن خبرهای پیش از شما و بعد از شما و حکم آنچه میان شماست.^۱

و اینجاست که باید همه کسانی که در عرصه قرآن گامی برمی دارند پی به موقعیت ویژه خود در هدایت و راهبری جامعه به سوی بصیرت دینی ببرند و بدانند که بنا بر فرموده رهبر معظم انقلاب «مد ظله العالی»: «لطف خدا، عنایت خدا، پشتیبانی خدا شامل ملت‌هایی می‌شود که بایستند، بفهمند، بصیرت داشته باشند، تشخیص بدهند، حرکت کنند.»^۲ و بنابر آنچه که گفته شد خوب است جامعه قرآنی را **ستارگان آسمان فرهنگ و معنویت** نامید.

و مناسب است با نیم نگاهی به احوال قاریان صدر اسلام بدانیم که حمل علم بصیرت، «عمار» می‌خواهد و غافل نشویم که صرف پرداختن به قرآن سعادت نمی‌آورد چنانچه در صدر حوادث سیاسی و اجتماعی اسلام، سه گروه از قاریان بیشتر مطرح بودند؛ گروهی از جامعه قرآنی صدر اسلام پس از رحلت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) به پیروی از اهل بیت (علیهم السلام) ادامه دادند و سعادت دنیا و آخرت را برای خود خریدند؛ افرادی نظیر عمار و عمرو بن حنبل خراعی از این گروه هستند. در دیگر، چهار اعوجاج شدند و به رغم حضور در عرصه سیاسی، در مقابل ائمه اطهار (علیهم السلام) قرار گرفتند. و بنی ربیع از جمله افراد این گروه است که فرمانده پیادگان عمر بن سعد است.

همچنین در فتنه جمل، خودنمایی قریان قرآن را می‌بینیم که در رأس قائله قرار داشتند. گروه سوم نیز به ظاهر قرآن بسنده کرده و بدون توجه به مقام عالی آن، خواست دولت‌های جائر را در دعوت مردم به ظاهر قرآن برآورده ساختند و به تنها چیزی که دعوت نکردند اسلام واقعی بود. و این مهم ما را بر آن داشت که کتاب پیش رو را تقدیم کنیم تا توجه به نقش موثر جامعه قرآنی در صدر اسلام و جایگاه منحصر به فرد ایشان در میان امت اسلامی، به این نکته پی ببریم که جامعه قرآنی در هدایت و ضلالت یک جامعه اسلامی چه نقش مهمی را می‌تواند ایفا کند.

این کتاب در سه فصل تالیف شده است؛ فصل اول شامل مقاله‌ایست درباره نکاتی اساسی در بیان نقش اجتماعی و سیاسی قراء در صدر اسلام، فصل دوم به معرفی برخی از صحابه و فصل سوم به معرفی بعضی از تابعین که قاری و مفسران قرآن بوده‌اند پرداخته است که بیشتر در تاریخ مطرح و اطلاعات بیشتری از ایشان در منابع ذکر شده و علاوه بر فعالیت‌های علمی، دارای اهمیت سیاسی نیز در جامعه صدر اسلام بودند.

سید مهدی تقوی

رییس سازمان فعالیت‌های قرآنی

دانشگاهیان کشور